

ASSOCIACIONISME I CULTURA. EL PRAT DE LLOBREGAT, 1910-1960¹

MARGARIDA GÓMEZ INGLADA

RESUM

Aquesta tesi analitza els mecanismes de la sociabilitat des dels inicis de les societats organitzades, amb les primeres mostres d'associacionisme cultural, fins el 1960, quan la societat pratenc es prepara per iniciar les grans transformacions que la convertiran en la ciutat que és avui.

El treball dóna resposta en el cas del Prat a qüestions bàsiques a l'hora d'afrontar l'estudi de les societats: quines etapes es van donar en l'associacionisme pratenc? Quines activitats organitzaven les associacions? Quina va ser la relació entre les associacions i la societat pratenc? Quina connexió hi va haver entre les entitats estudiades i la immigració? Com es van reflectir a l'associacionisme els conflictes de classe? Quina va ser la participació de les dones? Es detecta la presència d'elits culturals i de vincles familiars? Quina va ser la relació entre entitats i política? I finalment, per què va davallar l'associacionisme pratenc?

PARAULES CLAU

Associacionisme, cultura popular, societat catalana contemporània, transformacions socials.

Associationism and culture. El Prat de Llobregat, 1910-1960

ABSTRACT

This thesis analyzes the mechanisms of pratenc sociability from the beginning of the organized societies, with the first examples of cultural associationism, until 1960, when the pratenc society prepares itself to begin the great transformations that are going to turn it into the city which is today.

The chosen chronological framework is wide enough to study the evolution of this associative net in various political situations and through the different human groups that played the lead in them.

1. Aquest text és un resum de la tesi doctoral titulada *Associacionisme i cultura en una societat en transformació. El Prat de Llobregat, 1910-1960*, realitzada sota la direcció del professor Carles Santacana i Torres. Va ser llegida a la Universitat de Barcelona el 28 de juny de 2006, davant un tribunal format per Jordi Casassas Ymbert (Universitat de Barcelona), Andreu Mayayo Artal (Universitat de Barcelona), Pere Gabriel Sirvent (Universitat Autònoma de Barcelona), Enric Gallén Miret (Universitat Pompeu Fabra) i Sebastià Serra Busquets (Universitat de les Illes Balears), que li va concedir la qualificació d'excel·lent *cum laude*.

KEY WORDS

Associationism, popular culture, contemporary catalonian sociability, social transformations.

INTRODUCCIÓ

Els estudis sobre la sociabilitat tenen una història recent però prou complexa, ja que compten amb un important desenvolupament teòric. No va ser fins a la dècada dels anys vuitanta del segle XX quan van començar a sorgir d'una manera destacada estudis d'aquest tipus. Els principals impulsos van procedir de disciplines científiques com la sociologia, l'antropologia, l'etnologia i, fins i tot, la psicologia. Anys més tard, quan ja hi havia una important aportació teòrica, en especial en el camp de la cultura popular, aquests temes van començar a interessar els historiadors, que els van encabir en un àmbit més general: el de la sociabilitat popular i obrera. En darrera instància, aquests estudis possibiliten nous camps de coneixement històric que serveixen per entendre millor la configuració de la societat contemporània.

Tot i que en moltes ocasions s'utilitzen com a sinònim, associacionisme i sociabilitat tenen implicacions diferents. Si per sociabilitat entenem, en un sentit ampli, els circuits més habituals d'expressió col·lectiva, l'associacionisme fa referència als grups que s'organitzen a partir d'una voluntat comuna i que gairebé sempre acaben regulant de manera formal la seva organització. Les societats teixeixen un ampli ventall d'interrelacions a l'hora d'organitzar-se; des dels aspectes més lúdics fins als més formatius, incloent-hi tots aquells que ajuden a la pròpia supervivència o que faciliten la identificació amb un determinat grup social. Aquesta xarxa social, al nostre país, va ser especialment important a partir de la segona meitat del segle XIX, un moment en què l'organització política de partits no estava consolidada.

Si identifiquem associacionisme amb el desenvolupament social contemporani, és obvi que la problemàtica es fa més complexa a mesura que aquesta societat es fa també més complexa i es modernitza. La societat burgesa contemporània, sobretot a partir de finals del 1840, experimenta profundes transformacions que tenen a veure amb factors molt diversos entre els quals destaca la irrupció de l'obrerisme organitzat. Llavors neix amb força un moviment associatiu de base popular que intenta sobreviure malgrat les moltes dificultats legals al seu funcionament que condicionen la vida de les entitats. D'altra banda, en aquest associacionisme popular hi haurem de distingir formes diferents si ens referim a un àmbit urbà o rural.

Els estudis tradicionals sobre la temàtica associativa solen centrar-se en l'anàlisi monogràfica d'algunes entitats concretes, en molts casos a partir d'un encàrrec de la pròpia entitat. En els darrers temps s'ha anat estenent un tipus d'estudi més generalista, que intenta desxifrar els entramats socials a través de les associacions, partint de diferents perspectives: una entitat, un període determinat, un municipi,

una comarca o una regió. Aquests estudis parcials, però fets des de l'anàlisi detallada que permet la proximitat i la limitació de l'objecte d'estudi, han de facilitar una major comprensió del funcionament de les xarxes socials i de la sociabilitat contemporània.

Quan s'estudia l'associacionisme i la sociabilitat en àmbits espacials o cronològics més amplis, és fàcil que en dibuixem una imatge massa desenfocada i mediatitzada per les nostres idees preconcebudes, per la necessitat de simplificació i d'esquematzació, i per allò que han dit els autors que ens han precedit. En un estudi en profunditat i de detall sobre una realitat local concreta com el que hem volgut fer en aquestes pàgines, la confrontació amb la realitat que es reflecteix en la documentació fa paleses les contradiccions, la complexitat de les coses i la falsedat dels esquemes simplificadors i d'alguns dels tòpics estesos i comunament acceptats.

La major part dels estudis de sociabilitat contemporània s'han fet sobre ciutats i pobles amb una indústria consolidada des del segle XIX. D'altres s'han dedicat a estudiar les relacions de base popular, ja sigui obrera industrial o agrícola. L'objectiu d'aquesta tesi ha estat analitzar un àmbit diferent: com s'articula el teixit associatiu al Prat de Llobregat, una societat que comença el segle XX sent exclusivament agrícola i que no viurà l'arribada de la indústria fins al final de la dècada dels anys 10.²

El Prat inicia el segle XX amb importants transformacions que venen del segle anterior i que tenen el camp com a protagonistes. El Prat de la segona meitat del XIX viu amb intensitat el procés desamortitzador que tindrà com a altres conseqüències importants associades: la posada en conreu de terres ermes, la introducció de nous conreus, la concentració de la propietat agrícola i el domini dels propietaris barcelonins. Els compradors de la desamortització seran industrials, comerciants o advocats, que substitueixen convents, monestirs, ordes militars i institucions religioses de beneficència. Aquests canvis, juntament amb la fi de l'aïllament secular del Prat, mitjançant la construcció del primer pont sobre el riu (1873) i l'arribada del ferrocarril (1881), preparen el municipi per als canvis que viurà al llarg del segle XX, propiciats per l'arribada de la indústria i de l'aviació.

La indústria s'instal·la al Prat força més tard que a altres poblacions dels voltants i ho fa atreta per la proximitat a Barcelona, amb bones comunicacions, l'existència d'aigua abundant i la disponibilitat de mà d'obra jornalera. El fet social més important lligat a la indústria és l'arribada massiva de treballadors que s'instal·len al Prat amb les seves famílies. Aquest procés, tot i que constant des dels anys vint, tindrà el seu màxim entre els anys 1960 i 1975. Si el 1920 el Prat no arriba a 3.600 habitants, el 1960 en suma prop de 14.000, per arribar el 1975 a més de 51.000 persones. L'aviació serà un altre element clau en el procés de transformació de la societat agrà-

2. Vegeu un bon resum d'història del Prat a Jaume CODINA (1971), *El delta del Llobregat i Barcelona. Gèneres i formes de vida dels segles XVI al XX*, Barcelona, Ariel.

ria. Durant anys la seva presència es farà en detriment de les terres de conreu i en les limitacions al creixement urbà, sense generar guanys econòmics per al municipi. Si abans de la Guerra Civil, el Prat tenia tres camps d'aviació funcionant alhora, a partir del 1941, quan es creà l'*Aeropuerto Nacional*, van començar les expropiacions de finques rústiques que, fins al 1949, representaven més de 200 ha.

El Prat és, per tant, un paradigma de ciutat industrial catalana, formada en menys d'un segle a partir d'un poble agrícola, rural i més aviat pobre. Aquest procés de transformació, amb intensitats i resultats diversos, és similar en moltes localitats catalanes, i no tan sols de l'entorn metropolità barceloní. Un cop analitzat allò que s'esdevingué al Prat, es podrà comparar amb altres processos paral·lels d'altres indrets, per tal d'aproximar-nos millor a la història de l'associacionisme del nostre país.

ÀMBIT D'ESTUDI

El Prat compta amb una escassa bibliografia de temàtica associativa i, més en concret, sobre l'articulació i la importància de la sociabilitat. Aquesta mancança és especialment significativa si tenim en compte l'existència d'un variat i destacat teixit associatiu cultural que arrenca del segle XIX.³

En enfocar el nostre treball volíem conèixer i estudiar l'existència, el funcionament i les interrelacions de les entitats culturals, el seu paper en la sociabilitat pratenca i la seva importància en la cohesió de la col·lectivitat. No hem d'oblidar l'important paper que les associacions tenien en pobles i ciutats petits i mitjans, que les convertien en elements imprescindibles de relació social, en especial de llurs socis, però, per extensió, de tota la població a través de les seves activitats. Així doncs, calia analitzar com s'ha articulada la xarxa social en un petit municipi proper a Barcelona que arribarà a ser, amb els anys, una poblada ciutat. O el que és el mateix, determinar els mecanismes de la sociabilitat pratenca des dels inicis de les societats organitzades, amb les primeres mostres d'associacionisme cultural, fins el 1960, quan la societat pratenca es prepara per iniciar les grans transformacions que la convertiran en la ciutat que és avui.

El marc cronològic de l'estudi ha estat la cinquantena clau de 1910 a 1960, tot i que per les necessitats de la pròpia investigació ens hem hagut de referir als antecedents i hem allargat la cronologia en el cas d'alguna associació, avui extingida, i que, per tant, podia ser contemplada en la seva totalitat, més enllà dels límits temporals d'aquest estudi. Amb la cronologia escollida s'ha volgut abastar un període prou ampli i significatiu de la història del moviment associatiu pratenca del segle XX. Són cinquanta anys molt actius i intensos en què les diferents conjuntures polítiques estatals

3. Dels treballs publicats destaquen les referències dins l'àmplia obra de Jaume Codina i en els estudis monogràfics d'Àlicia Company sobre el teatre i el cant coral.

i locals, així com les estructures socials pratenques, donaran com a resultat un interessant i ric camp d'anàlisi. La data inicial de 1910 correspon al moment en què les principals entitats locals comencen a tenir una activitat destacada. A partir d'aquesta data, el Prat inicià un procés de modernització que el portà a experimentar canvis transcendents al llarg de la dècada. La data triada per a la fi de l'estudi, 1960, correspon a la fi d'una llarga etapa que havia tingut continuïtat malgrat la Guerra Civil i el franquisme. De fet, el Prat no canvia significativament de 1919 a 1960. Les primeres migracions del segle xx s'integren en la xarxa urbana sense que hi hagi necessitat d'expandir en excés la ciutat. Per això, malgrat que els ciutadans *antics* i *nous* formen associacions diferents, no deixen de conèixer-se tots. A partir dels seixanta i sobretot dels setanta, la ciutat ha de créixer físicament per acollir l'increment demogràfic. En aquesta nova realitat, el panorama associatiu i cultural canviarà de manera radical.

CIRCUITS DE SOCIABILITAT

Al Prat de la darrereria del segle XIX i dels primers anys del segle XX hi havia encara una societat agrícola fortament interclassista, en la qual els propietaris locals tot just havien iniciat el procés d'adquisició de terres.⁴ Aquests, no deixen de ser antics masovers de les finques més importants del municipi i, en casos significatius, els administradors dels grans propietaris barcelonins. Els vincles de parentiu entre ells mantenen l'ordre social en la mesura que la posició social de cadascú es determina per l'ordre de naixement: els hereus que formen la classe propietària són germans o cosins de parcers i de jornalers. Aquest interclassisme, que ja es donava a les societats de socors mutus on el nexa comú era la pertinença a un determinat ofici o a un sector laboral, impregnà, després, les primeres entitats de caràcter cultural i s'anà perdent a mesura que avançava el segle XX.

Així, hi hagué primer un associacionisme popular, de base treballadora, especialment jornalers i paletes, que malgrat agrupar una quantitat important de socis tingué una escassa influència social. Això és degut al fet que, amb escasses excepcions, les persones que hi participaven restaren al marge de la política local i tampoc formaven part, per la seva condició, dels cercles econòmics del municipi. De fet, els primers grups del període estudiat responien a motivacions senzilles, sense més intenció que donar sortida a les necessitats de lleure. Aquest seria el cas de la majoria de les corals i d'algunes de les entitats que se centren en el teatre. El resultat són unes entitats febles, sotmeses a conflictes interns que provoquen una permanent inestabilitat amb desaparicions temporals i refundacions.

4. El canvi a l'agricultura s'ha estudiat en el treball d'IRMA FABRÓ, MARGARIDA GÓMEZ i ANTONI RODÉS (1989), *Terra i propietat. La transformació del camp pratenc al segle XIX*, El Prat de Llobregat, La Impremta.

A mesura que alguns pagesos enriquits constitueixen aquesta classe propietària a l'albada del segle xx, les tensions socials es traslladaran també al món associatiu. El trencament d'entitats, o l'existència de dos grups que cobreixen un mateix espectre cultural, ultra problemàtiques internes, obeeix, en darrera instància, a conflictes de classe com es deriva de l'estudi dels components de les diverses juntes directives. Les associacions socialment més influents són les que inclouen personalitats locals amb un ascendent reconegut sobre diferents sectors de la població, ja sigui en el camp de l'economia, de la política o de la cultura. En el cas del Prat no podem parlar amb propietat d'una classe burgesa, però sí d'una petita burgesia d'origen menestral, al costat d'una pagesia propietària i arrendatària. Aquests grups van saber utilitzar, en alguns casos significatius, els àmbits de l'oci i de la sociabilitat a favor dels seus interessos.

La millor experiència de societat interclassista va ser la del Centre Artesà en la seva primera etapa. En aquell moment, el ventall de la seva massa social era prou ampli perquè arribessin fins a la direcció de l'entitat representants de diferents sectors socials, inclosos els més modestos. El Centre Artesà, des de la seva fundació el 1883, es va convertir en la societat més influent del Prat. Situada en un lloc de privilegi a la plaça de la Vila, davant de la casa consistorial, era un punt de trobada per a molts pratencs. La societat va néixer amb una voluntat cultural i formativa per als seus socis. S'hi feien espectacles, concerts, cinema, però també debats, tertúlies i conferències.

L'any 1919 s'inicià una de les etapes més riques i interessants de l'associacionisme pratenc arran del trencament del Centre Artesà. Un primer element a considerar, com a marc general, ve donat per les profundes convulsions que viu la societat catalana en aquests anys. D'una banda, el creixement de l'obrerisme organitzat i la por a la revolució obrera, contestat per la reacció violenta de la patronal i l'extensió del pistolisme. A tot això cal afegir-hi els efectes econòmics, polítics i socials que comportà la Primera Guerra Mundial i la postguerra. Tots ells són elements indiscutibles d'inestabilitat en l'ordre social de la Restauració. Paral·lelament, a les societats rurals, i el Prat ho seguia sent, la convivència en una mateixa entitat d'amos i de jornalers es feia cada cop més difícil. L'ampli espectre social abastava des de pagesos benestants fins a jornalers, en una nodrida representació de la societat pratenca. Aquesta situació és a la base mateixa de la ruptura de l'entitat, quan es van constituir i polaritzar dos sectors socialment oposats. A partir d'aquell moment, tot l'associacionisme cultural pratenc es caracteritzà per la seva escassa integració social, i va donar origen a agrupacions integrades per persones d'extracció social més homogènia, ja sigui obrera, petitburgesa o agrícola.

La crisi de l'Artesà, de la qual en sortiren, immediatament, dos grups, el Centre Autonomista i l'altre que conservà el nom tradicional, respon a un conflicte de classe emmarcat en la problemàtica general de la Lliga Regionalista. El grup que fundà l'Autonomista el formaren professionals liberals, petits empresaris, jornalers i

paletes, mentre que, per la seva banda, el nou Centre Artesà quedà en mans dels pagesos propietaris i masovers, amb una situació econòmica molt solvent, ja que molts d'ells havien fet importants beneficis amb l'exportació de productes agrícoles a França i a Alemanya. També bona part del comerç s'integrà a l'entitat.

El sector *Autonomista* es posicionarà al costat del sector nacionalista de la Lliga i recolzarà sense fissures el seu home al Baix Llobregat, Bertran i Musitu. L'Artesà, per la seva banda, sense un arrencament tan clar, es definirà pel seu antibertranisme, que el portarà a donar suport als candidats provincials amb més possibilitats de vèncer Bertran, prescindint de la seva orientació política, fins i tot a Largo Caballero. En tot cas, rebutjaran les acusacions que els llança l'Autonomista de pertànyer a la Unió Monàrquica, malgrat que entre els seus dirigents n'hi hagi simpatitzants. En darrera instància tampoc podem menystenir el fet que l'Autonomista comptava amb el suport de la família Bertrand i Serra, que representava els nous propietaris agrícoles, en oposició a la pagesia tradicional que militava a l'Artesà.

Sota l'empara d'uns grups polítics definits *a posteriori* com a *partit nou* i *partit vell*, les dues tendències s'enfrontaran a les eleccions municipals. El *partit nou*, amb el suport del Centre Autonomista, aglutinarà un sector renovador de la població format per gent jove, que representa jornalers, petits artesans i botiguers i professionals. Al *partit vell*, que té la seva base a l'Artesà, sense cap vincle amb els partits existents, hi ha representació dels consistoris anteriors, hereus del vell sistema d'alternança de partits característic de la Restauració. Per edat, formen part d'una o dues generacions anteriors a la del *nou* i defensen, bàsicament, els interessos de la classe pagesa i d'un ampli ventall de comerciants.

A la pràctica associativa, els dos grups rivalitzaren contínuament per oferir les activitats més atractives. Si una de les dues entitats feia un grup de teatre, l'altra també; si una feia concerts, l'altra en programava: les dues van rivalitzar per portar al Prat les figures intel·lectuals més destacades del moment com Àngel Guimerà o Ignasi Iglésias; des de les planes dels seus respectius butlletins s'atiaven les flames de les discussions. La situació es va mantenir així de tensa durant uns anys fins que els esdeveniments de caire general, en aquest cas les conseqüències derivades del cop d'estat de Primo de Rivera, van forçar el final de les disputes. Exhausts els dos grups, l'Artesà es reconvertirà en una societat de propietaris i abandonarà les activitats pròpiament associatives, tot buscant els beneficis de llogar el seu local i utilitzar les festes i actes socials per evidenciar el seu potencial davant el conjunt de la població. Per la seva part, l'Autonomista acabarà desapareixent durant la dictadura de Primo de Rivera. Els seus dirigents més destacats, que han anat evolucionant cap a un catalanisme més radical, crearan diversos grups que segueixen la trajectòria humana i social de l'Autonomista. Així, podem seguir les passes d'un nucli dirigent i d'influència a través de la Joventut, Amics del Llibre i Rubricatus, que culminarà amb la creació del Casal Català, una entitat directament relacionada amb ERC. Mentre que diversos membres de les juntes de l'Artesà arriben als consistoris durant la dicta-

dura, els homes de l'antic Autonomista culminen la seva participació política durant la II República.

Dos dies després del cop d'estat de Primo de Rivera, amb la publicació de la circular de 15 de setembre de 1923, queden suspeses les garanties constitucionals, es dissolen les Corts, els governadors civils són substituïts per governadors militars i els ajuntaments són destituïts i se'n nomena d'altres d'addictes al nou govern. Malgrat les prohibicions inicials i les restriccions imposades pel govern militar a les associacions, moltes van poder sobreviure, tot adaptant-se a les noves exigències, entre elles l'obligada castellanització de tota la seva documentació oficial.

Així, a partir del 1923, l'associacionisme pratenca inicia una nova etapa, en la qual les entitats respondran als interessos dels diferents grups de poder i els diferents sectors socials que formen la societat pratenca. Les entitats de la segona etapa agruparan persones en funció d'afinitats ideològiques, culturals o socials, que restaran al marge de conflictes interns de base social. La seva composició obeeïa a interessos comuns que, en darrera instància, responien al grup social al qual pertanyien, lluny de l'interclassisme de l'etapa anterior. Aquesta nova orientació s'anirà consolidant al llarg de tot el període següent. El Centre Artesà, malgrat el seu canvi organitzatiu, seguirà sent l'entitat amb més influència social.

Durant la República, la novetat més destacada del món associatiu és la irrupció d'entitats vinculades directament a la població immigrant. Tradicionalment, molts dels obrers industrials procedents d'altres llocs de l'Estat havien organitzat punts de trobada propis, al marge de la població autòctona, mantenint una certa endogàmia amb el nexu comú del lloc del qual procedien. Tot i la participació d'alguns d'ells en grups locals, com els Pares de Família, que es crearen a l'entorn de la parròquia amb la religió catòlica com a element aglutinador, la majoria optà per mantenir-se'n al marge o per crear grups propis. Les societats que reuniran més socis seran les esportives però també es crearan grups amb un important component humà de base obrera que aconseguiran mantenir un important ritme d'activitats en grups culturals com la societat Ibis, una interessant experiència truncada, com tantes d'altres, per la guerra. Els Pares de Família serà una de les novetats més interessants del període. Tot i que la seva activitat esportiva serà més destacada en aquests primers anys, comença a organitzar-se un grup teatral i un orfeó mixt.

Des del juliol de 1936, i durant els anys que durà el conflicte armat, la vida cultural pratenca quedà reduïda a la mínima expressió. Les entitats existents van suspendre la seva activitat i ja no la van poder reprendre, amb l'excepció de la catòlica Pares de Família. Aquesta aturada d'activitat afecta tant el món associatiu com les sales comercials. Els grups anarquistes, des de l'Ajuntament, perseguen el joc, la prostitució i els excessos amb les begudes alcohòliques, fet que comportà el tancament o el control horari de tavernes i bars, llocs de reunió habituals de la població. Moltes sales van ser ocupades per partits i sindicats. Mentre que ERC va continuar en el lo-

cal que tenia abans de la Guerra i que havia estat la seu del vell Centre Autonomista, el local del Centre Artesà va ser col·lectivitzat i ocupat per la CNT. La major part dels actes lúdics, amb l'excepció del ball de saló, que va ser prohibit, s'organitzaven amb motiu de campanyes benèfiques promogudes per entitats humanitàries, com la Creu Roja, o grups polítics, per tal de recaptar diners o proveïments per al front o per als civils de la reraguarda, especialment per a la població desplaçada, en la major part nens. El cinema, molt més fàcil d'organitzar i amb menor cost per als promotors, va ocupar bona part dels actes públics. D'aquells anys en destaca la difusió de cinema soviètic.

A partir del 25 de gener de 1939, data de l'ocupació franquista del Prat, res no va tornar a ser igual. Pel que fa al món cultural, la conseqüència més immediata i previsible va ser la desarticulació de tota l'estructura associativa de la societat civil. Tots els grups van quedar suprimits en espera de la inspecció del Govern Civil, que només autoritzà aquelles entitats que reunien totes les garanties que exigien les noves autoritats. Al Prat, això representà la desaparició de tot el teixit associatiu, especialment de les entitats que s'havien fundat durant la guerra, que ho van fer de manera definitiva. L'activitat associativa cultural, però, es reinicià ben aviat de la mà dels grups menys sospitosos ideològicament: els vinculats a l'Església, en especial els supervivents Pares de Família, ara castellanitzats, i, en molt menor grau, Acció Catòlica. El Centre Artesà continuarà com a societat civil de propietaris després de recuperar el seu local, sense reintentar la seva activitat associativa que, d'altra banda, ja feia anys que havia abandonat. D'altra banda, des del 1939, la *Fiesta de la Liberación*, les festes religioses i els homenatges als excombatents i als caiguts de tota mena —que no de tota ideologia— substitueixen les festes populars. La Festa Major es convertí en la cita lúdica més important de l'any. La societat de propietaris del Centre Artesà intentà recuperar, sense èxit, l'esplendor dels balls que organitzaven abans de la guerra. Des del 1944, la festa major del Prat tindrà un envelopat, promogut per pagesos locals, que es convertirà en un dels centres socials de reunió més importants.

Paral·lelament, el franquisme intentà una apropiació populista i interessada dels símbols de la cultura catalana: la llengua i el folklore. Des de ben aviat, les noves autoritats pratenques utilitzaren les sardanes i els balls populars a les celebracions polítiques (estiu del 1939) i autoritzaren tímidament les representacions teatrals en català (Nadal del 1942), en el marc de les celebracions promogudes per l'Ajuntament o en les activitats dels Pares de Família. Mentrestant, però, reprimia qualsevol manifestació catalanista o progressista fora d'aquests àmbits controlats. En els primers mesos, el règim procedí al canvi de la denominació dels carrers, a l'obligatòria castellanització dels rètols dels establiments públics i, fins i tot, de les làpides del cementiri, i imposà multes per parlar català en públic. Aquesta dualitat —tolerància i repressió— es mantindrà fins a la fi del període estudiat i més enllà.

La conseqüència més greu del control que imposa el franquisme al món associatiu és el trencament amb la dinàmica iniciada durant la República i, sobretot, durant la Guerra. L'incipient associacionisme popular de base obrera, d'ideologia marxista o anarquista, va quedar tallat de soca-rel. Molts dels seus representants eren morts o a l'exili, d'altres van ser empresonats. Els supervivents d'aquests grups van quedar exclosos de les associacions si no es volia que les autoritats possessin impediments a la seva legalització. Molts d'altres no podien encaixar, per raons ideològiques, amb la tendència dels grups que aconseguiren mantenir-se i en alguns dels que es fundaran posteriorment. Les entitats que aconseguixen existir es mantenen en un aparent apoliticisme. En realitat, per aconseguir la seva legalització no podran tenir a les seves juntes persones d'ideologia no afí al règim i, per contra, l'existència de persones properes o de conducta gens sospitosa facilitarà els tràmits per al seu funcionament.

El final dels anys quaranta i, sobretot, la dècada dels cinquanta es caracteritza per un intent de normalitzar la vida cultural local, sempre seguint els petits senyals d'obertura que concedia el règim. El control del món associatiu se seguia exercint tot posant múltiples entrebancs a les sol·licituds de legalització i en el seguiment de les activitats que organitzaven els grups. Les autoritats seguien exigint informes dels membres més destacats de les associacions que es volien constituir o de les que volien regular la seva situació. És per això que a les juntes directives de totes elles hi figuren personatges gens sospitosos per al règim. Al marge de la censura oficial, cal no oblidar l'impacte de l'autocensura, que persones i col·lectius s'imposaren ells mateixos per tal d'evitar problemes legals.

L'ús públic del català, tolerat en determinades situacions, com les representacions nadalenques vinculades a l'Església, va començar a ser més freqüent a partir de 1946. Pel que fa al teatre, i també al cant coral, la repressió s'exercia no tant en la qüestió de la llengua, sinó en relació amb els títols i autors escollits. Obres i autors proscriu, o simplement poc adients, es van veure condemnats durant anys a l'ostracisme. És aquest un aspecte, forçosament, on l'autocensura de les associacions es va haver de notar amb més intensitat, com es pot deduir del seu repertori.

Fins el 1945, la vida pública local la monopolitzaven els Pares de Família. A partir d'aquesta data comencen a aparèixer tímidament nous grups. De tots ells en destacaran, per les seves propostes i per la seva continuïtat, l'Agrupación Artístico Literaria Cervantes, creada el 1945 però que no va ser legalitzada fins el 1949; el Grupo Cultural Recreativo La Seda, creat el 1948 per La Seda de Barcelona per als seus treballadors, i Amics d'El Prat, constituïda l'any 1955, l'única de totes elles que encara resta activa. Aquestes entitats representaran un nou moment de vinculació de juntes directives i política local. Les tres entitats comptaran en les seves files amb personatges que formaran part de diferents consistoris locals durant els anys cinquanta, seixanta i primers setanta. Dècades més tard, a finals dels anys seixanta, joves de procedència pratenca, des de posicions esquerranes i/o independentistes, utilitzen l'aixopluc

de la Cervantes per a la seva activitat política en un moment en què no hi havia gaires oportunitats d'expressió. L'arribada d'aquest nou corrent generacional, que en molts casos serà després protagonista dels ajuntaments democràtics, forçarà la sortida dels socis més conservadors i apolítics. La legalització dels partits i els sindicats, després de la mort de Franco, significà la desaparició definitiva de la Cervantes, quan els socis de l'entitat van poder militar obertament.

Durant els moments més foscos de la postguerra, el cinema es convertí en el refugi a la imaginació dels espectadors. Sense altres formes d'esbarjo durant molts anys, el Prat va arribar a disposar de quatre sales d'exhibició que funcionaven alhora: l'Artesà, el Moderno, el Monmari i el Capri, inaugurat el 1967, l'únic que encara funciona avui dia. A l'empara d'aquestes sales, que oferien sessions dobles els caps de setmana i alguns dies feiners, van néixer moltes vocacions que després es concretarien en l'èxit del cinema amateur pratenc. Molts dels pioners de l'amateurisme i d'altres que van fer el salt al professionalisme, van estar vinculats a aquestes sales com a exhibidors, projeccionistes, etc., o com a espectadors entusiastes.

ELS PROTAGONISTES

Quan s'estudien els moviments històrics i socials, rarament és possible arribar a un coneixement de detall de les persones concretes que hi participen. Tenim la fotografia de grup, però ens falten les circumstàncies específiques de cada individu. Un dels avantatges de la història local consisteix en la possibilitat d'arribar al detall, de posar la foto de carnet al costat de la del grup. En afrontar la recerca sobre les entitats culturals pratenques, es féu evident que era possible, i alhora necessari, posar noms i cognoms a les persones que formaren les entitats. Calia saber qui eren, a què es dedicaven, on vivien, d'on venien...; desenredar els vincles socials, culturals, polítics, ideològics i econòmics. Aquesta tasca, per al llarg període estudiat i la varietat d'entitats implicades, era extraordinàriament difícil si es pretenia localitzar a un nivell ampli la totalitat de la massa social de cada entitat. Un nivell de detall tan ambiciós hauria implicat processar la informació d'una part numèricament important de la població local al llarg de gairebé un segle. Per aquest motiu, s'ha optat per limitar la recerca a una mostra molt significativa dels socis de cada grup: els que van integrar els seus òrgans de gestió, en especial els membres de les juntes directives.

La informació s'ha buscat per al conjunt de totes les entitats, per tal de disposar de suficients dades susceptibles de ser comparades. La metodologia emprada ha estat la mateixa en tots els casos: identificació de les persones que integraven els òrgans directius i obtenció de dades de caire professional, familiar i personal. Per explotar la informació, s'ha elaborat una base de dades que en permet la sistematització. Al final es va poder determinar un grup format per 450 personatges documentats, amb implicacions directes en la vida associativa, cultural i política.

L'objectiu final d'aquest treball era determinar a nivell quantitatiu els mecanismes de sociabilitat al Prat i, alhora, detectar si existeix una elit cultural que mou els fils d'aquesta societat a través d'un dels sectors socials més dinàmics. A l'estudi es van considerar diferents camps que consideràvem importants, entre els quals:

— *El lloc de naixement.* Aquesta informació és determinant en el període estudiat, quan comencen a haver-hi corrents migratoris importants. A més d'obtenir dades concretes sobre aquestes migracions quant a llocs i anys, permet poder establir el grau d'integració dels individus que componen la societat pratenca i detectar els lligams que s'estableixen.

— *L'ofici.* Amb la consideració d'aquesta dada, es pretén conèixer la composició social del panorama associatiu, per tal de determinar com s'articula. És un indicador important a l'hora de valorar si les associacions són interclassistes o bé si, al contrari, responen als interessos de determinades classes socials.

— *El domicili.* Les relacions de veïnatge són, de vegades, un element destacat a l'hora d'integrar-se en un grup o en un altre. Per això, el seu estudi ens permet, d'una banda, establir la diferència entre la població que viu al camp i la que viu al nucli urbà, i, de l'altra, veure l'evolució urbanística del Prat en el període estudiat, que respon també a moviments migratoris determinats. Moltes vegades, la població nouvinguda s'instal·la en un carrer o en un altre per afinitats familiars o de procedència. En general, i com a complement de la informació dels oficis, els domicilis ens parlen sobre la classe social a què pertanyia cada individu, ja que l'espai urbà reflecteix en bona mesura les diferències socials.

La base de dades recull també la informació sobre les *entitats de què va formar part cada individu*, els càrrecs que hi ocupà i en quins anys. Una altra informació important que s'hi ha incorporat ha estat la de les *persones que formaren part dels consistoris municipals* durant el període estudiat, des de l'any 1902 fins al 1960. Aquestes dades són imprescindibles per determinar les relacions de les entitats amb l'exercici directe del poder municipal. Cal dir, però, que en el cas de les persones que únicament apareixen en els consistoris, però no en cap junta, no s'han documentat més enllà d'aquesta informació, perquè aquest grup escapava de l'objectiu final d'aquest treball, i només s'han tingut en compte a nivell quantitatiu per obtenir estadístiques.

Amb tota aquesta informació hem tingut prou dades per poder determinar pel que fa a les juntes de les entitats: procedència geogràfica, classes o grups socials a què pertanyien, vinculació personal amb el poder local de cada integrant, pertinença a una o més entitats, relació entre les entitats, relació entre les entitats i el poder local, participació de la dona, agrupacions i canvis generacionals.

Una primera dada que destaca de l'estudi del conjunt de les juntes de totes les associacions és una clara desproporció entre les persones nascudes al Prat i les que tenen un altre origen. Si s'analiza amb detall la procedència per a cada entitat, els

resultats resulten molt significatius. La presència de pratencs de naixement és majoritària en la majoria d'entitats però en alguns casos molt concrets la seva presència és considerablement menor o nul·la. Això succeeix en entitats de curta vida, però també en les entitats de caire més obrerista, d'ideologia d'esquerres o anarquista. Les entitats més antigues són les que incorporen més població d'origen pratenc, perquè neixen abans de l'arribada de la indústria i perquè quan comencen a augmentar els fluxos migratoris, ja porten des d'anys una dinàmica pròpia poc oberta a altres grups de procedència. Aquest és el cas dels primers grups corals que, en canvi, sí que compten amb membres d'origen català, en especial de Tarragona, del País Valencià i de Aragó, atès que bona part de la seva massa social és d'origen jornal·ler i procedeix d'aquests llocs.

Un fet remarcable, també, és l'absència absoluta de població de fora de Catalunya a les juntes directives de les entitats més catalanistes, fet que respon, d'una banda, a la incapacitat d'aquests grups d'atreure la població nouvinguda, i, de l'altra, a la manca de voluntat d'integració a aquest discurs ideològic del sector no català, que esdevé cada cop més nombrós. En tot cas, aquesta fractura social s'evidenciarà molt marcadament en les entitats del període republicà, inclosa la Guerra Civil.

Les dues entitats més representatives de la primera etapa de l'associacionisme pratenc, el Centre Artesà i el Centre Autonomista, estaran dirigides, al llarg de la seva història, exclusivament per catalans d'origen, amb una presència majoritària de pratencs de naixement, en major proporció encara en el cas de l'Autonomista. Pel que fa a les entitats més noves, només la Cervantes és un assaig d'entitat més plural, si més no pel que fa a la procedència de les seves juntes.

Un dels objectius d'aquest treball era determinar les relacions entre les entitats culturals i el poder local. La metodologia emprada ens ha permès contestar algunes preguntes importants. Quines entitats estan relacionades amb l'Ajuntament? En quins moments es produeix aquesta relació? Són les entitats una plataforma per *crear* polítics? Intenta l'Ajuntament controlar el teixit associatiu local? Les entitats més relacionades amb la política local van ser aquelles que més s'havien destacat públicament en els seus posicionaments, tot fent declaracions ideològiques i polítiques. Un moment crucial és, novament, la crisi de l'Artesà. Els moments de major enfrontament entre les dues entitats que en resultaren són un reflex clar de la situació política municipal. Altrament, la prohibició del Centre Autonomista va donar lloc a altres entitats catalanistes que també van assolir les seves quotes de poder local. La resta de xifres de participació resulten poc significatives.

De manera general hem pogut determinar que la gent que només té una afeció artística concreta, com el cant coral o el teatre, es mantindrà al marge dels cercles del poder municipal i no els trobarem en els consistoris estudiats. De la mateixa manera, els grups formats majoritàriament per persones de fora de Catalunya es mantenen al marge de la política local.

Només les entitats anteriors a la guerra tenen una clara implicació en la política local. Els autonomistes apareixen en els consistoris en els moments més participatius i democràtics, mentre que els artesanistes ocupen càrrecs coincidint amb els governs més conservadors o dictatorials. De la comparació dels càrrecs entre els integrants de les juntes i els consistoris municipals es desprèn que les associacions pratenques no van ser, en general, un trampolí per accedir a la política local, atès que les relacions entre les unes i els altres obeeixen a una casuística tan àmplia que ens permet descartar aquest element. Els polítics locals, tant al govern com a l'oposició, per contra, van utilitzar les entitats per traslladar determinats nivells de discussió que no es podien tenir als òrgans de govern, utilitzant com a instrument els butlletins o els debats. En aquests casos, no eren ells els protagonistes directes, sinó alguns socis significats de les entitats.

En general, és a les conjuntures de crisi o de transició quan es dona una més gran politització de les entitats. Aquest fet, però, només es produeix en les entitats d'àmbit general, mentre que els grups que es dediquen a una única activitat en resten al marge. Els moments en què s'ha detectat més politització de les entitats són els anys anteriors a la dictadura de Primo de Rivera, el període 1934-1936 i la segona meitat dels anys seixanta.

El lloc de residència dels membres de les juntes ens dona una important informació sobre les característiques socials de les associacions. La conclusió que se'n desprèn, atesa l'elevadíssima desproporció entre habitatge urbà i rural, és que el fet associatiu és un fenomen eminentment urbà. Si tenim en compte que el Prat tenia un important nombre de masies i d'habitatges rurals (grans explotacions agrícoles, granges, etc.), es fa evident l'escassa o nul·la intervenció del camp en el teixit associatiu. L'horari de pagès no havia de ser un impediment per participar del teixit associatiu, perquè sí que hi ha una significativa participació de jornalers establerts en el nucli urbà. Més aviat, les raons cal buscar-les en l'aïllament d'aquest tipus d'habitatge, que feia molt incòmodes els desplaçaments nocturns quan es reunien molts grups, i en l'escàs atractiu que aquestes societats despertaven en els masovers o en els pagesos propietaris. De fet, aquests només s'interessaren massivament a formar part de l'Artesà i van ser ells els qui van promoure la creació d'una societat de propietaris tot mantenint-se, però, al marge de les juntes de l'etapa associativa. Si entrem en el detall d'analitzar el teixit urbà, els carrers que aporten més persones a les juntes són els més antics, en especial el carrer de Ferran Puig, carrer de botiguers i artesans per excel·lència, caràcter comercial que manté en tot el període i que arriba fins a l'actualitat.

Malgrat aquest predomini majoritari urbà, la presència a les juntes de persones vinculades laboralment al sector secundari és minoritària. És més, es podria dir que, en una fase d'economia preindustrial, jornalers i paletes tendien a l'associacionisme, sobretot coral, en una proporció molt més gran que els obrers de l'economia industrial. Aquest fet torna a exemplificar l'escassa participació en les associacions locals

de la població de fora de Catalunya, que es dedica majoritàriament a la indústria. Cal considerar, però, que aquest és un aspecte que es pot veure molt afectat pel fet de treballar només amb els integrants de les juntes directives. Això no té tant a veure amb els percentatges de participació, perquè hem pogut constatar la presència de persones de tota condició social i professional, així com de tots els nivells de formació, sinó al fet que les referències s'han obtingut dels padrons de població, on s'indica l'ofici, que no s'actualitza amb la immediatesa amb què es produïen els canvis laborals en aquells anys. Així, era freqüent que molta gent que venia al Prat a treballar a la indústria fes la inscripció al padró amb l'ofici que tenien en els seus pobles d'origen, que era el de jornalier. Hem intentat evitar aquests equívocs tot resseguint les dades a més d'un padró i completant la informació amb dades industrials, en especial del fons documental de La Seda de Barcelona.⁵

L'edat dels membres de les juntes i, presumiblement, de la majoria dels associats, ens ha permès determinar tres tipus de grups:

—Entitats de joves, amb mitjanes inferiors als trenta anys. En aquest grup hi trobaríem, per exemple, les corals.

—Entitats d'adults i transgeneracionals, amb mitjanes entre els trenta i els trenta-cinc anys. Entre d'altres, hi destacarien l'Artesà i l'Autonomista.

—Entitats de gent madura, amb una mitjana d'edat més alta i amb l'absència de joves.

En general, les edats més actives en la participació en els òrgans de govern se situen entre els 18 i els 35 anys, mentre que la participació més enllà de la quarantena és absolutament minoritària. L'edat amb què s'arriba a la presidència d'una entitat no és gaire superior, i se situa en una mitjana de 34,13 anys.

Al llarg de l'estudi hem detectat la presència del que podríem denominar elits o, més exactament, notables locals. Es tracta de personatges destacats de la vida local pratenca, que tenen una influència que perdura al llarg dels anys, sense que la seva importància es degui, necessàriament, a la seva posició econòmica, i sense, però, que la seva preeminència vagi més enllà de l'àmbit estrictament local. Es tracta de personalitats respectades i que exerceixen una certa preeminència sobre determinats sectors de la població. En alguns d'aquests casos, el seu pes social sobreviu a conjuntures polítiques ben diverses. Aquests personatges solen ser homes amb estudis superiors, com ara metges o advocats, tot i que no sempre és així. Allò que solen compartir tots ells és una vasta cultura, com ho evidencien, per exemple, les seves biblioteques personals, a algunes de les quals hem tingut accés mentre que d'altres n'hem tingut referències. En molts d'aquests casos, els lligams amb associacions diverses es mantenen durant dues o més generacions de la mateixa família.

5. Aquest arxiu, amb documentació fins al 1960, està dipositat a l'Arxiu Municipal del Prat. No succeeix el mateix amb La Papelera Española, que no conserva aquesta documentació.

Això no obstant, no es pot dir que totes les entitats les moguessin les mateixes persones, ja que el nombre de personatges que tenen un paper transversal i apareixen en les juntes de més d'una entitat és molt petit, comparat amb el gran nombre d'individus diferents que es troben en el conjunt de les juntes.

Un altre factor a considerar és la importància de les relacions personals, com velles amistats o enemistats. Només així, entrant en el detall més personal, es poden arribar a entendre determinades reaccions o posicionaments. En molts casos, aquestes relacions són més fortes que cap altre element. Així hem pogut detectar afiliacions a determinats grups oposades a la trajectòria personal d'alguns individus, que no es poden explicar d'altra manera, ni obeeixen a cap altra lògica que no sigui la de les relacions personals.

El paper de la dona en el moviment associatiu pratenc, en tot el període estudiat, és extremadament passiu. La seva participació es limita a gaudir dels espectacles i dels actes que s'organitzen com a mera espectadora. La dona és absent de les juntes directives amb només dues excepcions: l'Ateneo Cultural Libertario i Los Amigos de México. Les corals van ser fonamentalment masculines i només L'Orfeó Pratenc es va formar com a grup mixt. Pel que fa al teatre, només a partir de la República les dones pratencques s'incorporen als quadres escènics, perquè abans les actrius s'havien de contractar fora i solien ser professionals.

CLOENDA

Des de finals del segle XIX, el Prat no és aliè al procés general de privatització del lleure. Si la manera tradicional de celebrar les festes implicava el conjunt de la comunitat i tenia lloc a l'espai públic, ja fos urbà o natural, la implantació del capitalisme va acompanyada d'una forma d'entendre el temps d'oci que té lloc en espais tancats, dels quals cal ser-ne socis per poder-ne gaudir i que, per tant, és exclouent per a la resta de ciutadans. Aquesta tendència va acompanyada d'un altre element obvi, que és el del control de les persones que hi participen, en contraposició a l'anonimat que acompanyava la participació comunitària. Aquest fet és especialment ben acollit si tenim en compte el moment històric en què es produeix, en el qual els conflictes socials són especialment intensos. La conseqüència lògica de tot plegat és la proliferació de societats de tota mena, que hauran de tenir estatuts o reglaments, juntes directives, socis identificats, locals, etc., tot convenientment autoritzat.

Al Prat, a més, hi conflueix un altre element decisiu, com és la fi de l'aïllament secular que havia patit des dels seus inicis com a poble i que coincideix cronològicament amb l'aparició dels primers grups organitzats, en el darrer quart del segle XIX. Aquest fet permet la penetració dels corrents i tendències dominants a tot el país i, molt especialment, a Barcelona. Aquestes relacions, que es fan paleses en tots els àmbits, són força importants en el món de la cultura. Així, al llarg del període estudiat hi hem detectat la presència de seccions locals d'entitats que tenen un abast

més general, com els Pomells de Joventut, els Exploradores de España, Los Amigos de México i Acció Católica. També hem pogut viure, a escala pratenca, conflictes culturals que afecten el conjunt del país. Si abans ens hem referit a bastament a la crisi del Centre Artesà, un altre bon exemple és la intensa polèmica que viu la coral Lo Llobregat, a començament del segle xx, la mateixa que viuen les corals catalanes per la vigència del sistema claveria, davant de la irrupció amb força de la música popular catalana, que s'emmarca en el procés de recuperació de la consciència nacional. En definitiva, és el reflex, a escala local, de la crisi que es viu a tot Catalunya entre els sectors claverians i els sectors renovadors que fundaran l'Orfeo Català. El suport escrit d'Enric Morera al sector reformista il·lustra la vinculació de les societats pratenques, si més no dels seus dirigents, amb la dinàmica cultural general. Una altra mostra de la relació del Prat amb els moviments culturals del país la trobem en el fet que durant el període estudiat s'integra, amb especial intensitat en la primera etapa, en els circuits de les companyies teatrals professionals més importants i s'hi representen obres d'actualitat amb primeres figures de l'escena.

Malgrat que l'associacionisme pratenca no resta al marge de les tendències generals de cada moment, les dinàmiques locals són el principal motor. Així doncs, al llarg de l'estudi hi hem pogut determinar dues grans etapes. Una primera abastaria des del 1871, quan hi ha les primeres aparicions d'associacions constituïdes, fins al 1923, amb el tall que representà la dictadura de Primo de Rivera. Són els anys de les primeres entitats i de l'expansió del moviment associatiu, que coincideixen amb la fi de l'aïllament físic del municipi i amb l'arribada de les primeres indústries. La segona etapa, emmarcada entre el 1923 i el 1960, és la de la difícil continuïtat, en especial a causa dels conflictes generals que condicionen la vida associativa. El Prat preindustrial de la primera etapa estava dominat per les associacions tradicionals, societats corals i teatrals, amb una massa social procedent de la pagesia i de l'artesanat i amb un pes especial dels manobres. La industrialització, que comportà l'arribada massiva, al llarg del període estudiat, de població procedent de fora de Catalunya, marcarà una nova etapa en les associacions pratenques. Aquesta població, en la majoria de casos, acabarà constituint un teixit associatiu propi. La fi de la guerra condicionarà un panorama en què la represa del moviment pròpiament associatiu es fa ben difícil, i on els treballadors agrícoles i industrials se'n mantindran al marge durant anys, restant empenta a les noves entitats, que queden en mans de les classes mitjanes, sobretot botiguers, quadres intermedis de les fàbriques i algun professional liberal.

Hem acabat el nostre marc cronològic d'estudi l'any 1960. La raó cal buscar-la en el fet que durant la dècada dels anys seixanta el panorama associatiu i cultural pratenca comença a canviar de manera radical, tot coincidint també amb els canvis estructurals del franquisme, especialment per l'arribada massiva de població d'origen no català que es concentra en poc més de quinze anys. Cap a finals dels anys seixanta s'inicia un nou cicle, amb l'arribada d'una nova generació, d'esquerres

i/o nacionalista, que utilitzarà el teixit associatiu establert per fer una tasca de conscienciació social i política de la societat pratenca. Les associacions tradicionals s'adaptaran malament a aquesta nova situació i el seu lloc serà ocupat per un altre tipus d'organitzacions, especialment les associacions de veïns i també pels partits polítics i pels sindicats.⁶

Aquesta nova etapa es caracteritzarà per la davallada del moviment associatiu. A aquestes causes derivades dels canvis de conjuntura del país a la darrereria del franquisme, cal afegir-hi elements propis de cada grup. Una de les causes internes més comunes és la manca de recursos econòmics i l'endeutament, a causa, en molts casos, de l'adquisició de locals. Són també decisives les raons que apunten al component humà de les societats. D'una banda, no s'ha produït un relleu generacional prou ampli com per permetre el pas dels antics dirigents pratencs als més joves. Però, més important encara, és el fet de l'escassa integració social dels nous pratencs que arriben d'altres indrets de l'Estat. No hem d'oblidar tampoc que, a finals dels cinquanta, l'Ajuntament comença a oferir activitats que es poden gaudir sense els costos personals que implica formar part d'una entitat. També es decidí el canvi en les demandes de lleure, en especial entre els més joves. L'oferta de les entitats és limitada i costosa i no pot competir amb la variada oferta d'una Barcelona cada cop més assequible.

Tot això s'esdevé en un moment en què es viuen canvis importants que afectaran la manera d'entendre el lleure. En podem apuntar alguns: la popularització del vehicle utilitari, la televisió i, fins i tot, l'aparició del cinema —i més tard del vídeo domèstic—, etc., porten a un gaudiment personal o familiar de l'oci en detriment del col·lectiu. De fet, tornem a ser davant una nova reformulació del concepte de lleure: si al llarg de l'estudi n'hem viscut la privatització, que passa de l'espai públic al de les entitats de les quals cal ser membre per gaudir-ne, ara es reclou a un àmbit encara més privat, el domèstic.

Tot i tractar un àmbit local, s'ha intentat emmarcar la sociabilitat pratenca amb les dinàmiques generals que funcionaven en els diferents períodes estudiats per al conjunt de Catalunya. L'objectiu darrer és que el cas del Prat es pugui comparar amb el d'altres comunitats amb dinàmiques similars, les d'una ciutat industrial formada en menys d'un segle a partir d'un poble agrícola, o que serveixi de contrapunt en dinàmiques oposades.

6. Aquest tema es troba estudiat a Soledad BENGOCHEA i Mercè RENOM (1999), *Memòria i compromís: Classes treballadores, sindicalisme i política al Prat de Llobregat (1917-1979)*, Barcelona, Columna, Ajuntament del Prat de Llobregat.